

УДК 373.147.036

Сверлюк Л. І.*

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА ГУМАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМИН У ДИТЯЧОМУ ХОРОВОМУ КОЛЕКТИВІ

У пропонованій статті розглядаються педагогічні постулати системи, які сприяють гуманізації навчального процесу в дитячому хоровому колективі. Розкрито погляди сучасних учених на гуманізацію взаємин дитячої творчості.

Ключові слова: хоровий колектив, дитяча творчість, система, особистісна орієнтованість.

Сучасні вимоги суспільства обумовлюють нові підходи до виховання особистості. Тому здійснення навчально-виховного та творчого процесу в дитячому хоровому колективі потребує диригентів нової формації, які мають загальну, художньо-естетичну та професійну культуру, критичне і послідовне професійно-педагогічне мислення, позбавлені стереотипів минулого. Одним із таких стереотипів є недостатня особистісна орієнтованість навчально-виховного процесу, некоректність у підходах до індивідуально-особистісного виховання учасників хорового колективу.

Сучасний період позначився спробами виявити нові шляхи розвитку, усвідомленням доцільності теоретичного обґрунтування наукових засад, втіленням демократичних і гуманістичних ідей у загальну організацію системи диригентсько-хорової діяльності (А.Авдієвський, П.Ковалик, А.Мархлевський, А.Мірошникова, В.Палкін, Т.Смирнова, О.Тимошенко). У музично-педагогічних та методичних дослідженнях спільна виконавська діяльність розглядається як засіб формування гуманних взаємин у підлітків та розвитку їхніх музичних здібностей (В.Киричок, В.Кисловська, Т.Самсонова).

Мета статті – розкрити психологічний механізм гуманізації взаємин в дитячому хоровому колективі. Показати вплив доброзичливих стосунків на розвиток мотивації у дітей до хорового співу та інтересу до творчості.

Як відомо, значна кількість літератури стосується підготовки професійних музикантів, диригентів, методики роботи з професійними колективами. В ХХ столітті проблема керування різноманітними хоровими колективами була покладена в основу багатьох науково-методичних досліджень, що їх здійснювали такі відомі діячі хорового мистецтва, як Ю.Алієв, Г.Дмитрієвський, В.Краснощоков, К.Пігров, П.Чесноков та багато інших дослідників. В публікаціях висвітлювалися проблеми вокальної роботи з дитячою хоровою аудиторією та організація навчально-виховного та творчого процесу в цілому. Проте, в них автори не ставили за мету розкрити специфіку керування дитячим хоровим колективом, зокрема формування гуманних взаємин в учасників в процесі творчої діяльності.

Прикладом подібного підходу є твердження А.Бодальова про те, що «зміст головного компонента особистості полягає в її соціальній спрямованості» [4, с.155]. Під час роботи з дитячим хоровим колективом провідним напрямом має бути індивідуальний підхід до учасників, формування і розвиток естетичної свідомості. Саме це дає можливість формувати в них мотивацію до самовиховання та розвивати інтерес до хорової музики. І.Бех [3] зазначає, що лише завдяки особистісноорієнтованому вихованню можна досягти особистісно розвивальної мети, бо воно спрямоване на усвідомлення вихованцем себе як особистості, на його вільне і відповідальне самовираження.

Такий підхід до навчально-виховного процесу дає можливість вихованцеві відчувати себе особистістю, оскільки і керівник колективу (диригент), і вихованець працюють в єдиному емоційно-чуттєвому діапазоні, який запобігає психічному напруженню як результату переживання небезпеки через некоректне вторгнення дорослого в дитячий світ.

* © Сверлюк Л. І., 2012

Отже, альтернативою директивному підходові до розв'язання навчально-творчих проблем у дитячому хоровому колективі має бути особистісно орієнтоване виховання. Саме воно забезпечує дитині право на свободу вибору ціннісної позиції, на цінність людського духу й цінність життя взагалі, на можливість його дієвого здійснення за наявності в неї настанови на подолання дисгармонії в досвіді, поведінці, спілкуванні, діяльності. У цьому разі, як підкреслює І.Бех, «...добро стає сутнісним визначенням людини; істина – лише засобом для розвитку її духовності» [3, с.39].

Перелічені вище специфічні особливості переконують у багатофункціональності професійної роботи керівника дитячого хорового колективу. Педагогічному керуванню підпорядковано основні види роботи з колективом, відтак до структури керування хоровим колективом потрібно підходити як до системи.

Філософи (І.Кант, Гегель) розглядають систему (лат. *systema* – з'єднане, складене з частин) як сукупність елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія. Найважливішими рисами системи є розчленованість і цілісність. Сукупність якісно визначених елементів становить зміст системи, а сукупність закономірних зв'язків між ними – внутрішню структуру системи [9]. Отже, елемент – основа існування системи взагалі. Під елементом розуміють будь-які явища, процеси, які утворюють у своїй сукупності дане явище, процес, а також будь-які властивості явищ, що утворюють нову властивість, і нарешті, будь-які відношення, що утворюють якесь нове відношення [9]. Їй притаманні суперечності, рух, розвиток, взаємозв'язки і взаємодія численних складових елементів, а, головне, вона володіє реальними системоутворюючими факторами. І. Кант [5] відзначав, що під системою він розуміє єдність різноманітних знань, об'єднаних однією ідеєю. Своє розуміння „системи” висуває П.Анохін [2]. Аналізуючи різні формування «системи», він розкриває її як широке функціональне об'єднання різних локалізованих структур і процесів на основі досягнення кінцевого ефекту.

Таким чином, система – це органічно неподільне, хоча й неоднорідне утворення, складна діалектична єдність елементів і зв'язків, взаємодія яких є неодмінною умовою існування і розвитку власне системи. Якщо взаємодія порушується, то система розпадається. Функціональні трансформації в окремих ланках системи позбавляють її стабільності й впливають на весь процес. Якщо окремі елементи педагогічної системи об'єднуються лише зовнішніми зв'язками і не мають внутрішньої єдності, цілісність такої системи є формальною.

На основі узагальнення різних визначень поняття «система» виділимо його найістотніші ознаки: а) система є цілісним комплексом взаємопов'язаних елементів; б) вона утворює особливу єдність із середовищем; в) будь-яка система є елементом більш загальної системи; г) елементи будь-якої системи, у свою чергу, виступають як системи нижчого порядку. Підкреслимо, що важливим моментом розвитку системи є її функціонування.

У сучасній науці склалося розуміння системного підходу як важливої, органічної, сутнісної якості діалектичного методу пізнання. Він включає конкретизацію найважливіших принципів діалектики єдності явища і сутності, суперечливої природи існування об'єктів, закономірностей їх розвитку тощо.

У теорії і практиці наукового пізнання системний підхід є важливим методологічним принципом, який визначає напрям дослідницьких пошуків, їх цілісність і глибину. Системний підхід відіграє дедалі більшу роль у педагогічній науці, про що свідчить розширення її зв'язків з філософією, соціологією, естетикою, психологією тощо.

Хоч концепцію «системного підходу» розробляли відомі вчені (П.Анохін, В.Афанасьєв, В.Кузьмін, Б.Ломов, А.Усмов та ін.), єдиного розуміння поняття «система», яке б задовольняло вчених різних дослідницьких напрямів досягти не вдалось. А.Усмов, наприклад, пояснює це тим, що термін «система» в різних галузях науки тлумачать по-різному.

До проблем, що їх розробляють згідно з «системним підходом», на думку психолога Б.Ломова [7], належать: функціонування цілого, закони розвитку цілого явища (системи) стосовно інших систем, взаємодія явища (системи) з навколишнім середовищем.

Н. Кузьміна [6] переконана: педагогічну систему треба окреслювати як велику кількість взаємопов'язаних структур і функціональних компонентів, підпорядкованих навчанню та вихованню підростаючого покоління.

При системному підході розглядаються у взаємозв'язку цілі, завдання і можливі форми й методи вирішення завдань. Це дає можливість, проаналізувавши різні варіанти педагогічних ситуацій формування гуманних взаємин, оптимізувати навчальний процес.

У контексті проведеного аналізу під системою формування гуманних взаємин у дитячому хоровому колективі ми розуміємо цілісну сукупність взаємопов'язаних елементів виховного процесу, яка утворює єдність і взаємозалежність між впливом об'єктивних чинників, цілеспрямованим і організованим музично-виховним впливом і художньо-творчою активністю дітей. У цьому визначенні є основні моменти поняття "система": наявність складових елементів, взаємозв'язки між ними, цілісність.

На нашу думку, педагогічне керування дитячим хоровим колективом є функціональним елементом системи музичного виховання. Це забезпечує оптимальне формування гуманних взаємин дітей і водночас є складною динамічною системою чинників процесу керування.

Отже, наявність суб'єкта навчання (учасники), об'єкта пізнання і опанування (методика, практична музична діяльність), закономірностей навчально-пізнавальної діяльності (закони, принципи, методи) та її результати (знання, уміння і навички, музично-творчі якості) дають підстави розглядати це структурне утворення як самодостатню педагогічну систему, ефективність функціонування якої забезпечують тісні логічні взаємозв'язки і взаємозалежності між великими і малими її складовими.

Оскільки педагогічні системи є відкритими і динамічними, вони постійно зазнають впливу зовнішніх чинників. Наприклад, структурні перетворення в педагогічній системі хорового колективу визначаються, насамперед, тим, наскільки ефективно вона сприяє досягненню поставленої мети у виховному та творчому процесі. Відзначимо, що тільки методично правильно організоване педагогічне керування сприяє досягненню поставленої мети і визначає характер функціонування педагогічної системи (організація колективу, проведення репетицій, виховання в учасників інтересу до хорової музики тощо).

Система навчання в хорових колективах, як відомо, передбачає теоретичну підготовку дітей, їхню участь у концертній діяльності, ознайомлення з новими прогресивними формами і методами навчання та виховання. Ці елементи об'єднані в єдину систему, покликану формувати гуманні взаємини в дитячому хоровому колективі.

Тому специфіка системи педагогічного керування навчально-виховною діяльністю в дитячому хоровому колективі зумовлена взаємозв'язками між її основними елементами: «керівник колективу – музика», «учасник хорового колективу – музичний твір», «керівник хорового колективу – учасник». Зв'язок „керівник хорового колективу – учасник” визначається тим, як керівник хору розуміє природу музичного мистецтва, наскільки сам здатний переживати, оцінювати та передати під час роботи з учасниками художній зміст музики. Зв'язок «учасник – музика» характеризується тим, як учасник сприяє, переживає й оцінює музику, якою є мотивація його музичної діяльності. Взаємозв'язок «керівник колективу – учасник» визначає внутрішній зміст і структуру керування навчально-виховним процесом у дитячому хоровому колективі. Він пронизує весь навчальний процес, виявляється на всіх етапах, що дає змогу розглядати його як найістотніший і системотвірний для системи «музика – керівник – учасник».

Процес керування навчально-виховною діяльністю в хоровому колективі становить педагогічну систему, яка включає такі елементи: виховна мета, (передбачає виховання музичної та загальної культури); система керівних впливів (спрямованих на забезпечення оптимальних умов формування гуманних взаємин та музично-естетичного виховання в цілому); сукупність характерних способів керування творчою діяльністю дитячому хоровому колективі, прийомів і методів, які реалізують педагогічну концепцію. Зазначимо, що системотвірним чинником процесу керування творчою діяльністю дитячого колективу є реалізація мети музичного виховання та гуманізація навчально-виховного процесу в цілому.

Відзначимо, що одна з необхідних умов нормального функціонування дитячого хорового колективу – це організація відбору дітей, адже ця робота є визначальною в подальшій творчій діяльності хору. Цю думку поділяє В.Сафонова [8], яка у своїх спогадах про перші заняття в дитячому хорі підкреслює, що для неї кожне заняття було святом, а перше враження залишилося на все життя. Воно й визначило її еталон дитячого звучання – дзвінке, «польотне», насичене і емоційне; так відбувся вибір її життєвого шляху. Тому завжди потрібно пам'ятати, що виховний процес, прищеплення інтересу до хорової музики починається з першого знайомства майбутнього учасника з хором та його керівником. При першій перевірці, яка проводиться з метою виявлення ритму, пам'яті, інтонації, емоційності, важливо знайти правильний підхід до дитини, оскільки внутрішня скутість може стати на заваді у виявленні музичних здібностей. Слід виходити з давно відомої думки, вважає Л.Абелян [1], що всі здібності розвиваються; особливо це стосується тих, хто вступає до молодшої групи.

Отже, вивчаючи формування гуманних взаємин у дитячому хоровому колективі, а також роль колективу у цьому процесі, необхідно виходити з того, що гуманні взаємини між учасниками варто розглядати як цілісну систему зі своєю внутрішньою структурою і динамікою розвитку. З цього положення випливає, що необхідно розглядати взаємини кожного члена колективу з рештою і всіх членів колективу з кожним. Потрібно враховувати, що формування особистості учасника колективу відбувається в середині конкретної, музичної діяльності. Тому вивчати розвиток цієї особистості доцільно, аналізуючи конкретні реальні взаємини її з однолітками, вчителями, батьками. Вхідження дитини в багатоаспектну систему взаємин, що складаються в тому чи іншому колективі, є складним і подекуди суперечливим процесом. Він вимагає педагогічного втручання, педагогічного коригування, а саме: цілеспрямованого виховання в учасників колективу особистісного сприйняття один одного, саморегуляції поведінки і соціально корисного самоствердження.

Гуманні взаємини у дитячому хоровому колективі формуються тоді, коли керівник досягає у своїй діяльності органічної єдності організаційного, навчально-виховного і художньо-творчого компонентів; коли він чітко визначає конкретні завдання з формування певних якостей та певного характеру взаємин учасників для кожного заняття, залучає їх до спільного виконання навчально-творчих завдань; аналізує конкретні ситуації, висловлює особистісне ставлення до конкретних вчинків. Тільки знання специфічних особливостей музично-педагогічної діяльності з дитячим хоровим колективом сприяють підвищенню естетичного і художнього рівня, формуванню гуманних взаємин у колективі.

Список використаних джерел

1. Абелян Л.М. Как организовать детский хор. / Работа с детским хором: Сб.ст. / Под ред. проф. В.Г.Соколова. – М.: Музыка, 1981. – 70 с.
2. Анохин П.К. Теория функциональной системы П.К. Анохин // Успехи физиол. наук. – 1970. – Т. 1. – С. 26-27.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: І.Д.Бех 2 кн. – Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
4. Бодалёв А.А. Личность и общение/ А.А. Бодалёв. – 2-е изд. – М.: МПА, 1995. – 324 с.
5. Кант И. Труды: В 6 т. – М., 1964. . – Т. 3. – 680 с.
6. Кузьмина Н.В. Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности: / Н.В. Кузьмина Автореф....дис. д-ра пед.наук.–Л.: ЛГУ, 1967. –30 с.
7. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / В.Ф. Ломов. –М.: Наука, 1984. – 443 с.
8. Сафонова В.И. Заметки хормейстера/ В.Н. Сафонова // Искусство в школе. – 1998. – № 2. – С.69.
9. Філософський словник / За ред. В.І.Шинкарука. – К.: УРЕ, 1986. – 800 с.

The pedagogical postulates of the system, which are instrumental in humanizing of educational process in child's choral collective, are examined In the offered article. The looks of modern scientists are exposed to humanizing of mutual relations of child's creation.

Key words: choral collective, child's creation, system, personality oriented.